

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך

מייסודן של מכללת מורשת יעקב
ומכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

ליל שבת: זמירות – מה ידידות

על שבת, שירה ומזמורי שבת

מה ידידות מנוחתך, אֶת שַׁבַּת הַמַּלְכָּה
בְּכֹן נְרוֹץ לְקִרְאָתָךְ, בּוֹאִי כֻלָּה נְסִיכָה
לְבוֹשׁ בְּגָדֵי חֲמוּדוֹת, לְהַדְלִיק נֵר בְּבִרְכָּה
וּתְכַל כָּל הָעֲבוֹדוֹת, לֹא תַעֲשֶׂוּ מְלָאכָה
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלֵוֹ וְדָגִים
מִעֶרֶב מִזְמִינִים, כָּל מִינֵי מְטַעֲמִים
מִבְּעוֹד יוֹם מוֹכְנִים, תִּרְנְגוּלִים מִפְּטָמִים
וְלַעֲרֹךְ כִּפְהָ מִינִים, שְׁתוֹת יַיִנוֹת מִבְּשָׁמִים
וְתַפְנוּקֵי מַעֲדָנִים כָּכֵל שֶׁלֶשׁ פְּעָמִים
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלֵוֹ וְדָגִים
נְחֹלֶת יַעֲקֹב יִירָשׁ, בְּלִי מִצָּרִים נְחֹלָה
וּכְפֻדוּהוּ עֲשִׂיר נָרָשׁ, וְתִזְכֶּה לְגִאֲלָה
יוֹם שַׁבַּת אִם תִּשְׁמְרוּ, וְהִיִּיתֶם לִי סִגְלָה
שְׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹדוּ וּבִשְׂבִיעֵי נְגִילָה
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלֵוֹ וְדָגִים
חֲפָצֶיךָ אֲסוּרִים, וְגַם לְחֹשֶׁב חֲשָׁבוֹנוֹת
הִרְהוּרִים מִתְּרִים, וּלְשִׁדָּךְ הַבָּנוֹת
וְתִינוּק לְלִמְדוֹ סֶפֶר, לְמַנְצֶחַ בְּנִינּוֹת
וְלַהֲגוֹת בְּאַמְרֵי שֶׁפֶר, בְּכָל פְּנוֹת וּמַחְנוֹת
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלֵוֹ וְדָגִים
הַלּוֹכֶךְ תִּהְיֶה בְּנַחַת, עוֹנֵג קֶרֶא לְשַׁבַּת
וְהַשְׁנָה מִשְׁפַּחַת, כְּדַת נֶפֶשׁ מְשִׁיבַת
בְּכֹן נֶפֶשִׁי לָךְ עֶרְגָּה, וְלָנוּחַ בְּחַבַּת
כְּשׁוֹשָׁנִים סוּגָה, בּוֹ גִּנוּחוֹ בֶּן וּבַת
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלֵוֹ וְדָגִים
מַעֲיֵן עוֹלָם הַבָּא, יוֹם שַׁבַּת מְנוּחָה
כָּל הַמִּתְעַנֵּגִים בָּהּ יִזְכּוּ לְרֹב שְׂמִיחָה
מִחֻבְלֵי מְשִׁיחַ יִצְּלוּ לְרוּחָה
פְּדוּתָנוּ תַּצְמִיחַ, וְנִסַּי יִגְוֹ וְאַנְחָה
לְהַתְעַנֵּג בְּתַעֲנוּגִים בְּרַבּוּרִים וּשְׁלֵוֹ וְדָגִים

כל אחד מאתנו חווה את השבת בצורה שונה. מהי השבת בשבילך? יש כאלה שעבורם השבת היא בראש ובראשונה זמן למנוחת הגוף; עבור אחרים היא זמן למילוי מצברים רוחניים או נפשיים, יום שמתפנה בו זמן לבילוי משפחתי, יום שנותן לנו פרופורציה על כל העשייה השבועית, יום של חשבון נפש ועוד.

מהי מוזיקה בשבילך? האם מדובר במשהו המיועד להעביר את הזמן? אולי עבורך זה כלי לביטוי עצמי? כלי העוזר לשנות את מצב הרוח – לשמח, להירגע, להיעצב או לחוש אנרגטי? ואולי זה פשוט משהו שעובר "ליד האוזן", אבל לא באמת יוצא לך להתייחס אליו?

פתגם עממי אומר שכאשר רוצים לאחסן נוזל – שמים אותו בתוך בקבוק; כשרוצים לארוז גרגירים – מאפסנים אותם בתוך שק; כשרוצים לשמור על דברי חכמה – שמים אותם בתוך סיפור, או במקרה שלנו – בתוך שיר.

לאורך הדורות השכילו חכמי ישראל להשתמש בשירים ובפיוטים (ולהבדיל – בקינות) כדי להעביר מסרים ומסורות מדור לדור; משירת הים דרך שירת דבורה ועד לקינת דוד, מקינות על חורבן בית המקדש דרך קינות על חורבן קהילות אשכנז במסעות הצלב וקדושי השואה ועד לשירת הבקשות בליל שבת הנהוגות בחלק מהקהילות. ההיסטוריה של עם ישראל, עולם הערכים היהודי ולעתים גם ההלכות – כולם שובצו והוטמעו בתוך שירים שהועברו מדור לדור. ה"עטיפה" של השיר, הווי אומר הלחן שבו הוא מושר, עברו השפעות רבות בהתאם לקהילה ולמדינה שבה חיו היהודים. אחד השירים האהובים עליי כילד וגם כיום כראש משפחה הוא "דרור יקרא". שיר שנכתב בצורה קסומה שכמעט כל לחן יכול להתאים לו – סלסול ים-תיכוני, מנגינת "אדון עולם", מארש צבאי שסביב ז"ל "ייבא" מתקופת שירותו בצבא בחו"ל, ועד למנגינות המבוססות על שירים עדכניים.

מה הייחודיות של שירה? מה היתרון של שיר ככלי להעברת מסר? למוזיקה בכלל ולשירה בפרט יש יכולת לעקוף חלקים מהתודעה שלנו ולהתחבר לחלקים פנימיים יותר, כפי שקורה לפעמים כשמזמזמים שיר בלי להיות בטוחים מה המילים שלו. התוכן המילולי של השיר מעביר רעיון כלשהו, השירה מעבירה מסר רגשי יותר – חום, לכידות משפחתית, הנאה או להבדיל – תחושות לחץ וכפייה כאשר חשים "מחויבים" לשיר. אמור לי איך אתה מרגיש ביחס לשירי שבת ואומר לך מה האווירה אצלכם בבית בסעודות השבת. אצל מי שהוא בעל יכולות ווקאליות נמוכות בעליל ויכולות קשב בינוניות ומטה, איכות השירה סביב שולחן השבת בהחלט משחקת תפקיד חשוב יותר מכמות השירים או הזמן המוקדש לשירה. שני שירים המושרים בשמחה ומכל הלב עדיפים על פני הרפרטואר המלא המופיע בסידור ומתיש את בני המשפחה.

"מה ידידות מנוחתך" מושר אצל לא מעט משפחות בליל שבת. הפיוט מאגד בתוכו עבר, הווה ועתיד סביב השבת – ההכנות לשבת, עונג השבת והשכר העתידי לבוא לשומרי שבת. עקרונות השבת הבסיסיים משובצים בין השורות – איסור מלאכה, הצורך להבדיל בין ההתנהגות בשבת להתנהגות בשאר השבוע, וחשיבות מנוחת הנפש ומנוחת הגוף יחד עם ההתענגות ביום קדוש זה. השיר מסתיים בציפייה לגאולה. בחמש דקות של שירה אנו מצליחים לחבר את בני המשפחה, קטנים כגדולים, לחשיבות של קדושת השבת ולהחדיר בהם את יסודות שמירת השבת. אפשר להתייחס לזמירות שבת כאתנחתא מתודית בין המנות בסעודה, כמשהו שעושים כדי לצאת ידי חובה או כירושה חינוכית שאנו מעבירים משבת לשבת, מדור לדור. אז איך אתם רוצים שייראו שירי שבת אצלכם בסעודה הקרובה?

אלעד חמיאל

מרצה בהתמחות לחינוך חברתי קהילתי

נשים ונשיות בפרשת חיי שרה

שרה, המורה הרוחנית הראשונה, מגיירה את הנשים, ואברהם מגייר את האנשים, היהודים הראשונים. הגמרא מלמדת אותנו שכאשר האישה חזקה וטובה, היא גורמת גם לבעלה להיות חזק וטוב יותר. תורת שרה היא תורת האוהל: באוהל הייתה לה עיסה ומאורת בצק הייתה עושה חלה לכל השבוע. זו "הברכה שבעיסה" של שרה אמנו. מעל האוהל היה לה ענן ומעל החלון – נר שדלק מערב שבת עד ערב שבת הבא. ענן, נר ועיסה – אלו דברים חולפים. מה עלינו לעשות כדי שחיינו לא יהיו דבר "חולף עם הרוח"? שרה לחשה את הסוד הזה לרבקה, וכן הלאה במשך הדורות:

הברכה שבעיסה היא הפרנסה.
ענן באוהל – דיני טהרת המשפחה.

נר – שבת, שלווה הנפש.

בפרשת חיי שרה אנו לומדים להעריך כראוי את דמותה של שרה. אברהם ויצחק חוזרים מהעקדה ואינם מזהים את האוהל כי אין ענן ואין נר, יש חושך בפנים ובחוץ, ואין ריח של חלה... שרה נפטרה! ממה אימהות נפטרות? שרה נפטרה מצער עוד טרם הספיק השטן לומר לה שבנה לא נעקד בסופו של דבר (מסמל את הגוף); אברהם נפטר חמש שנים לפני שהיה מיועד לו, כדי שלא ישמע שישמעאל בנו יוצא לתרבות רעה (מסמל את הנפש).

בגמרא מסופר על שרה: רבי עקיבא מלמד תורה ותלמידיו מתנמנמים; הוא שואל חידה על אסתר שמלכה על 127 מדינות והייתה צאצאית של שרה שנפטרה בגיל 127, ותלמידיו מתעוררים וחוזרים ללמוד בשקדנות. הפרי צדיק מפרש שהם הביטו ברבי עקיבא וראו את ההבדל בינו ובינם וזה עורר אותם ללמידה. מתנמנמים לשון "מת". לכן מביא להם

לדוגמה את אסתר, שאמרה שכביכול שרה אינה רלוונטית לחייה, כי פרעה חטף אותה, אבל הוא אינו מצליח לגעת בה כי מלאך ה' מכה אותו. אבל אסתר מתעוררת, כביכול מבחירה, במשך ארבע שנים לצד אחשוורוש, בוקר בוקר במיטתו. מה למדה ממנה? שרה נתנה כוח לאסתר.

חכמת החיים של שרה מופיעה גם בצורה שבה נזכרים שנות חייה: שבע שנים, עשרים שנה, מאה שנה. למה כתוב כך? חז"ל מסבירים: "כל ימיה שווים לטובה". בת ק' כבת כ'; בת 20 כבת 7. היה לה את מידה ההשתוות, הבינה את מקומה בחיים. פרק ק' בתהלים – מזמור לתודה; פרק כ' – התסכולים. כל היום הייתה שרה אומרת את המילה "לטובה".

יום שחולף אינו חוזר. כל יום שווה ויש ללמוד ליהנות גם מהדרך. לקום בכל יום כמו השמש, כי לשמש יש יעד ארוך טווח – להקיף את כדור הארץ במשך שנה. בכל יום השמש מתקדמת, עושה סיבוב שלם ומשלימה משהו. "ויהי ערב ויהי בוקר ויהי טוב מאד".

איך הופכים כל יום לשווה?

יום שלא עשינו בו חסד הוא יום לא שווה, "שמש צדקה ומרפה בכנפיה". לעשות טוב לאדם אחר, לקום בכל יום ולעשות חסד. מהו חסד? אי אפשר למדוד אותו. יש לבחון איך אנו יכולים לגמול חסד בעולם. יום עם התגברות זה יום של חסד. השמש היא הכי גיבורה, כי היא קמה אחרי עלבון נורא של שקיעה בחושך טוטאלי, אבל "הנעלבים ואינם עולבים [...] ואוהבים השמש בגבורתו". להקרין אור וחום על כולם. שנזכה! (שכתוב מתוך שיעורה של הרבנית ימימה מזרחי)

בתאל שוורץ

סטודנטית בהתמחויות ללימודי ארץ ישראל
ולחינוך חברתי קהילתי

בכל דרכיך דעהו

האוטונומיה של החינוך הדתי

ברוריה מכמן

"כל החכמות והמדעים וההשתלמות הכלליים
הינם רק כלי ואמצעי להשריש עמוק עמוק
בלב האדם פנימה את כח האמונה"
(הרב קוק, מאמרי הראי"ה, עמ' 436)

הפולמוס על עיצוב מערכת החינוך בארץ ישראל מאז ראשית המאה העשרים, היה חלק מהפולמוס הרחב יותר בתנועה הציונית על מקומם של התרבות והחינוך בפעילותה של תנועה שמטרתה הקמת ישות מדינית בעתיד. העיסוק בשאלת החינוך מייצג את לב לבו של קונפליקט מרכזי ושל מאמץ לגשר בין תנועה חילונית ליהדות הלכתית. הרב קוק דחק בתנועת המזרחי להציב את החינוך הדתי במרכז ההתרחשויות בארץ ישראל.

ביוני 1920 נערכה ועידת לונדון, ההתכנסות הראשונה של התנועה הציונית לאחר תום מלחמת העולם הראשונה. על אף ששאלות החינוך היו שוליות לנושאים שנדונו בוועידה, מהווה ועידה זו ציון דרך מרכזי בקביעת מבנה מערכת החינוך בארץ ישראל והשליטה בה.

ועידת לונדון התוותה את הדגם הבסיסי של חלוקת הסמכויות וההשפעה בארץ ישראל בין החינוך הדתי לחילוני. שם ניתנה לראשונה גושפנקה רשמית למעורבות מפלגתית בקביעת מדיניות החינוך. בוועידה זו הוכרו מעמדה וסמכויותיה של תנועת המזרחי בקביעת מדיניות החינוך הדתי בארץ ישראל, וניתנה לה אוטונומיה בתחום זה. באופן רשמי הסכם לונדון העניק למזרחי אחריות גם על תלמודי התורה והשיבוט בארץ.

המניע לקבלתה של החלטה זאת על ידי מנהיגיה החילוניים של התנועה הציונית הייתה האמונה כי תנועת המזרחי מהווה גשר להשפעה ציונית בקרב היהדות הדתית, שכן התנועה נחשבה לכוח מאזן ומתווך בין המנהיגות הדתית למנהיגות הציונית. החלטה זו הייתה בסיס להכרה באוטונומיה של בתי הספר של ההסתדרות הציונית ולהיווצרות הזרמים בחינוך (1924). גם לאחר חקיקתו של חוק חינוך ממלכתי במדינת ישראל ב-1953, אשר ביטל להלכה את הזרמים בחינוך, נותרה הפרדה זו על כנה, כאשר תנועת המזרחי קיבלה לחסותה את החינוך הממלכתי דתי תחת הכותרת של "מנהל החינוך הדתי".

מאז הקמתו, וגם בימינו, רואה עצמו החינוך הממלכתי דתי מחויב לסינתזה של חיים אמוניים במציאות של עולם מודרני, תוך עיסוק בלימודי קדש, ידע עולם וחינוך חברתי.

מקורות

- אלבוים-דרור, רחל, החינוך העברי בארץ ישראל, ב, יד יצחק בן-צבי, ירושלים תש"ן, עמ' 225–310.
- מכמן, ברוריה, "תכנית הלימודים לבתי הספר העממיים של המזרחי משנת תרצ"ב", בתוך: דון-יחיא, אליעזר (עורך), בין מסורת לחידוש, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ה, עמ' 199–224.
- לוי, גל, "חינוך", בתוך אתר האוניברסיטה הפתוחה,

http://www.openu.ac.il/Personal_sites/gal-levy/Education.pdf